

Sargassohavet av Jean Rhys

Läraryntroduktion

Utfallet av en litteraturrediskussion i klassrummet står ju oftast i direkt relation till den egna förtrogenheten med den bok som diskuteras. Ju mer förberedd man som pedagog är desto lättare är det att hitta frågor och följdfrågor som vägleder eleverna in i boken. Icke desto mindre är det som roligast när eleverna själva upptäcker detaljer och sammanhang i texten man själv inte noterat och att deras läsning i sin tur berikar den egna läsningen.

Sargassohavet är en tacksam och stimulerande roman att samtala om och arbeta med. Den är enormt rik, lätt att ta till sig och det finns mycket att upptäcka. Har man väl identifierat ett mönster hittar man utan större svårighet flera exemplifikationer som stödjer en tes. Elevens självförtroende över sin egen tolkningsförmåga kan växa.

Några exempel på möjliga vägar in i *Sargassohavet*:

AVSTAMP I LITTERATURHISTORIEN:

Alla har vi väl läst Charlotte Brontës *Jane Eyre*. Antingen som unga angloromantiker, under vår utbildning eller i ett senare skede för att fylla en bildningslucka. Om inte kanske man sett någon av filmatiseringarna.

Karakteren Bertha, Mr Rochesters första hustru, är hos Brontë ett hotfullt och svårkontrollerat element, som måste låsas in och behärskas. Hon är en motpol till den anspråkslösa, förnuftiga Jane och paradoxalt nog både det hinder och den motor som behövs för att Jane så småningom ska uppnå äktenskap med Mr Rochester.

Sandra Gilbert och Susan Gubar hävdar i sin banbrytande feministiska studie "The mad woman in the attic" (1979) att kvinnliga engelska 1800-talsförfattare kände sig nödgade att beskriva sina kvinnokarakterer antingen som rena, oskuldsfulla varelser eller som galna monster. Den senare sorten förkroppsligade alla av tiden förbjudna karaktärsdrag och drifter. Jean Rhys ville redan i mitten av 1900-talet undersöka Berthas väg från Karibien till ett vindsrum i England. Vad var det egentligen som hände?

Det är med en säker blick Rhys plockar ut Bertha-karakteren ur litteraturhistorien. Hon ger Mr Rochesters första hustru en förhistoria, visar hennes resa från subjekt till objekt, och tecknar under vägen en bild av misogynins och kolonialismens degenererande krafter. Rhys Antoinette/Bertha upplevs av en samtida läsare inte som galen utan som en kvinna med adekvata reaktioner på den behandling hon utsätts för.

SYMBOLIK

Sargassohavet är mättad med betydelsebärande symboler. Vi kan som exempel titta lite närmare på "klänningen" som symbol för kvinnorollens makt och vanmakt, möjligheter och begränsningar. I inledningen av romanen får vi veta att Antoinette och hennes familj förlorat såväl pengar som makt och status. Slaveriets avskaffande knuffade Coulibri Estate över ruinens brant. De svarta, som tidigare varit slavar, gläds åt de vitas fall.

”Gamla tiders vita människor var inget annat än vita nigger nu, och en svart nigger är bättre än en vit nigger” (s. 19).

I samma andetag som vi får de nya förhållandena förklarade för oss, berättar Antoinette om när hon en gång badade med sin bästa kompis, den svarta flickan Tia. Då Antoinette ska klä på sig har Tia redan stuckit och Antoinettes klänning är borta.

”Jag letade en lång stund innan jag kunde tro på att hon hade tagit min klänning - inte mina underkläder, hon hade aldrig några på sig - men min klänning, stärkt, struken, ren på morgonen. Hon hade lämnat sin åt mig och till slut tog jag på den och gick hem i det gassande solskenet” (s.19).

När Antoinette kommer hem har det dykt upp besökare för första gången på flera år. Det går inte att uppbringa någon lämpligare klänning åt Antoinette än en gammal muslinsklänning, så liten att den spricker när hon tar på sig (s.20). De ändrade maktförhållandena mellan Antoinette och Tia illustreras med klänningsbytet. Antoinette är nu underordnad Tia. Antoinettes ”förvildning” understryks sedan när hon tvingas möta den fina familjen i en klänning så trång att den inte rymmer hennes kropp. Hon lever inte upp till föreställningen om henne som europeiskättad flicka av börd.

I slutet av del 1, när Antoinette går i klostertskola och är nästan vuxen, får hon en mycket vacker klänning av sin styvfar (s.43), som hon inte kan använda så länge hon bor hos nunnorna, men som antyder att ett annat liv snart är att vänta. Hennes skönhet kommer att bli en stark valuta på äktenskapsmarknaden. Hon drömmer också en dröm som förebådar hennes framtid som hustru. I drömmen går hon med en lång klänning upplyft, full av fruktan, efter en man in i skogen. Snart släpar klänningen i smutsen för att slutligen fälla henne till marken. Ett attraktivt yttre är biljetten till ett nytt liv som hustru, men det är också det liv som kommer att bli hennes undergång.

Antoinette gifter sig sedermera med den man som presenteras för henne. När paret är nygift ondgör sig Antoinettes make över Christophine, den kvinna som i alla år tagit hand om Antoinette. Med sitt engelska perspektiv klagar han över att hon inte håller upp sin klänning när hon går, ovetandes om att hon låter den släpa i smutsen av respekt. Han markerar på så vis att det är en högtid när de nygifta anlant till huset. Däremot berömmar han senare tjänsteflickan Amelies klänning innan han tar henne till sin säng: ”Vilken smakfull klänning” sa jag och hon visade mig de många sätt som man kunde bära den på, släpande på golvet, lyft så att den visade en spetskantad underkjol eller upphivad långt ovanför knäna” (s.103). Han föraktar båda kvinnorna, men Christophine råar han inte på. Amelie desarmerar han genom att ligga med henne och skadeskjuter därmed också sin fru.

Nedbruten av sorg över makens förskjutande av henne söker Antoinette hjälp hos Christophine. Som ensamstående mor och självständig kvinna har Christophine svårt att förstå att Antoinette stannar hos sin svekfulle make. ”En man behandlar dig illa, hiva upp kjolen och gå” (s. 80). Antoinette har dock förlorat hela sin förmögenhet till sin man i och med giftermålet och ser ingen annan möjlighet än att stanna. Hon kan inte hiva upp sin kjol, den har redan snärjt henne. Endast fallet återstår.

I tredje delen är Antoinette i England, inlåst på vinden på Thornfield Hall, och hon ges bara enkla grå kläder att bära. Hennes röda klänning, den som hon burit när hon ville behaga och förföra sin make, är undangömd i ett skåp. När Antoinette hittar den vaknar något till liv. Klänningen som har eldens och solnedgångens färg, som doftar av couscous och kanel och blommande lindar påminner om den identitet hon berövats.

”Jag tog ner den röda klänningen och höll den framför mig. ”Får den mig att se tygellös och oanständig ut?” frågande jag. Den där mannen sa åt mig det. [...] ”Äsch, lägg undan den nu”, sa Grace Poole, ”och kom och ät dit mat. Här är din gråa sjal. [...] Men jag höll klänningen i handen och undrade om de hade gjort det sista och det värsta. Om de hade bytt ut den när jag inte såg det. Om de hade bytt den så att det inte var min klänning alls – men hur kunde de få tag på doften?

Jag lät klänningen falla till golvet och såg från brasan till klänningen och från klänningen till brasan. [...] Men jag såg på klänningen på golvet och det var som om elden hade brett ut sig över rummet. Det var underbart och det påminde mig om någonting jag måste göra.”

Den röda klänningen representerar Antoinettes friare och måttlösa karibiska identitet, hennes livslust och sexualitet. Hennes okontrollerbarhet och upproriskhet. Allt det som hennes make först lockades av men inte förstod och inte kunde behärska. Allt det som han använde mot henne när han förklarade henne galen.

”Klänningen” är ett exempel på Rhys symbolspråk. Man kan hitta många fler exempel: Användandet av namn, papegojan som vingklipps, orkidéerna och den frodiga grönskan, elden i början och i slutet, färgsymbolik med mera. Rhys språk är lika rikt som grönskan är frodig på den karibiska ön.

MAKT

Mest av allt är *Sargassohavet* kanske en roman om makt och maktlöshet, dominans och beroende, identitet och identitetslöshet. Om imperialism och kolonialism och Den Andre. Om kulturella perspektiv, normalitet och abnormalitet. Jean Rhys har en skarp blick för maktförhållanden och skildrar dem ogenerat utan att förenkla. I *Sargassohavet* är inget svart eller vitt, utan tillvaron är ett ständigt växlande mönster av gråtoner.

Rhys anlägger i *Sargassohavet* ett perspektiv som kan betecknas som ”postkolonialt”. I och med Europas kolialisering av världen växte det i Europa fram ett synsätt som framhåller Europa och det västerländska som modernt, förnuftigt och demokratiskt. Andra kontinenter, kulturområden och folkgrupper har definierats som mörka, obegripliga och efterblivna. Dessa föreställningar lever i hög grad kvar i såväl vårt dagliga tänkande som i politiska och sociala maktstrukturer. Man kan säga att vår identitet bygger på dessa föreställningar. Om man använder sig av ett postkolonialt perspektiv försöker man blottlägga koloniala, fördomsfulla och rasistiska strukturer samt deras verkningar.

Inom postkolonialismen brukar man tala om ”den Andre”. Den Andre är ett begrepp myntat av filosofen Simone de Beauvoir och beskriver kvinnans ställning i förhållande till mannen. Mannen är subjekt och norm. Kvinnan är objekt och den motpol mannen definierar sig mot. Ett samtida exempel är ”fotboll” och ”damfotboll” där mannens fotbollsspelande är norm och kvinnans avvikande, därav prefixet ”dam”. Numera används begreppet i utvidgad bemärkelse för hur man i västvärlden definierar sig mot andra kulturgrupper. Exempelvis är det vanligt att en muslimsk kvinna som bär slöja definieras som kuvad, osjälvständig, utbildad och fundamentalist till skillnad från en svensk kvinna som per automatik beskrivs som jämlik, självständig, välutbildad och sekulariserad.

Rhys blottlägger i *Sargassohavet* maktförhållandena mellan könen liksom kolonialismens degenererande strukturer. Hon avvisar möjligheten att det bara finns ett perspektiv, en sanning. Liksom Antionette bestämt hävdar att det alltid finns en annan

sida (s.94), visar Rhys på det karibiska samhällets många skiftningar. För de flesta av *Sargassohavets* karaktärer är det Karibien som är normen, världens centrum. England ligger någonstans långt, långt borta och kanske inte ens finns annat än som en föreställning om gråhet och kyla.

Klassrumsfrågor:

Vad händer i *Sargassohavet*. Kan du ge en kortfattad resumé av Del 1, Del 2 respektive del 3?

Jean Rhys ger i *Sargassohavet* röst åt en karaktär plockad ur den berömda 1800-talsromanen *Jane Eyre* skriven av Charlotte Brontë. Vad vet du om den ursprungliga karaktären Bertha Mason?

Vilka karaktärer är centrala för berättelsen i de olika romandelarna? I vilket förhållande står karaktärerna till varandra? Vilka karaktärer är det som berättar berättelsen?

Miljön spelar en stor roll i *Sargassohavet*. Var utspelar sig romanen? Kan du beskriva miljön? Vad tänker du om naturens roll i berättelsen? Hur beskrivs skogen och blommorna?

Vad vet du om Antoinettes make? Varför kommer han till Karibien? Varför gifter han sig med Antoinette? Vad tycker han om henne inledningsvis? Vad får honom att ändra uppfattning om henne? Hur förklarar han sitt hat till henne? Vad tycker han om Karibien? Varför tror du att han betraktar Antoinette som galen och spärrar in henne?

Ett flertal karaktärer har två namn. Kan du lista dem? Varför tror du så många karaktärer har två namn? En central karaktär benämns aldrig med namn. Vem? Vad innebär det för Antoinette att bli berövad sitt eget namn och given ett nytt?

Trots sin titel handlar boken inte mycket om hav i egentlig mening. Varför tror du att den ändå heter *Sargassohavet* (*Wide Sargasso Sea* i original)?

Rhys bygger upp berättelsen med hjälp av dikotomier (motsatspar) som man/kvinna, vit/svart, makt/maktlöshet, dominans/beroende osv. Kan du hitta exempel på hur dessa poler ställs mot varandra? Kan du hitta fler dikotomier?

Det engelska kolonialsamhället var ett utpräglat rasistiskt samhälle. Kan du hitta exempel på hur Rhys beskriver rasism? Vilka andra former av makt skildrar Rhys i romanen?

Har du hört begreppet "postkolonialism"? Om inte, be din lärare definiera det eller sök information på nätet. När du vet mer kan du titta närmare på *Sargassohavet* igen. På vilka sätt kan du se att den man som gifter sig med Antoinette är en företrädare för koloniala föreställningar om europeisk överlägsenhet och Karibien som vilt, farligt och mystiskt? Hämta gärna exempel ur texten. Kan du även hitta exempel på hur Rhys lyfter fram andra perspektiv, andra sanningar än den Antoinettes man och hans likar står för.

Postkolonial teori används också för att belysa diskriminerande strukturer i vårt eget samhälle. Diskutera följande fall med din bänkgranne: Johan Holmqvist, John Bellini, Mohammed Mahmud och Helena Axelsson är kursare på KTH. De har alla fyra satsat på studierna och gjort bra ifrån sig. Nu ska de snart ta examen har därför börjat söka jobb. Deras ansökningar är likvärdiga. Rangordna dem utifrån vem du tror har störst respektive minst chans att kallas till en jobbintervju. Motivera.

Länkar

Wide Sargasso Sea har filmatiserats:

http://en.wikipedia.org/wiki/Wide_Sargasso_Sea_%281993_film%29

och finns i korta avsnitt på Youtube:

<http://www.youtube.com/watch?v=Mqp4S2bhSp4>

Wide Sargasso Sea som TV-serie:

<http://www.youtube.com/watch?v=ZP9igdsrgFg>

Ett exempel på bokredovisning: *Wide Sargasso Sea Silent Movie (With Sock Puppets!)*

<http://www.youtube.com/watch?v=tKkj11sroJQ>

Om *The Madwoman into the Attic*:

http://en.wikipedia.org/wiki/The_Madwoman_in_the_Attic

Länk till *Jane Eyre*

Om postkolonialism: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Postkolonialism>